S&P 3HW

Hoofdstuk 10: Morele ontwikkeling

Is het erg om te liegen, als je daarmee een vriend helpt? Mag je stelen om iemands leven te redden? Over zulke vragen denkt een kind van zes heel anders dan een jongere van zestien. In hoofdstuk 2 leerde je dat de morele ontwikkeling gaat over het verschil leren tussen goed en kwaad. In dit hoofdstuk zie je hoe dat verloopt, volgens twee bekende psychologen: Jean Piaget en Lawrence Kohlberg.

Je bespreekt ook zelf morele dilemma's. Daarbij is er geen juist of fout antwoord: het gaat om je redenering.

Wat moet je kunnen?

- De drie stadia van de morele ontwikkeling volgens Piaget herkennen, en uitleggen hoe kinderen gedrag beoordelen op gevolgen of op bedoelingen.
- De drie niveaus en zes fasen van Kohlberg herkennen in redeneringen bij een moreel dilemma.
- Kritiek geven op de theorieën van Piaget en Kohlberg.
- Uitleggen wat een gestandaardiseerde, betrouwbare en valide test is, en een moreel dilemma op een vaste manier afnemen.

Inhoud

1. Les 1: Piaget en de moraal
2. Les 2: Kohlberg en morele dilemma's
3. Les 3: Kritiek en dilemma's in de klas
4. Les 4: Een test of een interview?

   Vaktermen

Les 1: Piaget en de moraal

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen hoe Piaget de morele ontwikkeling onderzocht
- ✓ Moreel realisme en moreel relativisme van elkaar onderscheiden
- ✓ [object Object]

Wat denk jij?

Mats helpt zijn papa de tafel af te ruimen. Hij draagt een stapel van tien borden naar de keuken, struikelt over de hond, en alle tien de borden vallen kapot. Ella wil stiekem een koekje uit de kast nemen, terwijl haar mama het verboden heeft. Ze klimt op een stoel, en stoot één bord om. Dat valt kapot.

Vraag 1 **Wie is het stoutst: Mats of Ella? Wat zou een kind van vijf antwoorden, denk je? En een kind van elf?**

Hoe onderzocht Piaget de moraal?

In hoofdstuk 2 leerde je dat de **morele ontwikkeling** gaat over het verschil leren tussen goed en kwaad. Het gaat ook over je **rechtvaardigheidsgevoel** (wat is eerlijk?), en over het gedrag dat daarbij past.

Jean Piaget, die je kent van de fasen van het denken, was een van de eersten die dat onderzocht. Hij deed het op twee manieren:

- hij keek hoe kinderen **knikkeren**, en vroeg hen naar de spelregels: wie heeft ze gemaakt? Mag je ze veranderen?
- hij vertelde verhaaltjes zoals dat van Mats en Ella, en vroeg: **wie is het stoutst, en waarom?**

Uit de antwoorden van kinderen van verschillende leeftijden leidde hij drie stadia af.

Drie stadia

Moreel realisme (4 tot 7 jaar)	regels liggen vast, en je mag ze nooit veranderen. Ze zijn er "omdat mama, papa of de juf het zegt". Hoe erg iets is, hangt af van de **gevolgen**: hoe meer schade, hoe stouter. Bijvoorbeeld: Mats is stouter dan Ella, want hij brak tien borden.
Beginnende samenwerking (7 tot 10 jaar)	kinderen spelen volgens regels die iedereen kent en begrijpt, en ze letten erop dat iedereen zich eraan houdt. Maar ze vinden de regels nog altijd grotendeels onveranderlijk. Bijvoorbeeld: "Je mag niet vals spelen, want dat is de regel."
Moreel relativisme (vanaf 10 à 12 jaar)	regels zijn afspraken die mensen gemaakt hebben. Je kunt ze veranderen, als iedereen akkoord is. Kinderen maken nu een onderscheid tussen nuttige en overbodige regels. Hoe erg iets is, hangt af van de **bedoeling**. Bijvoorbeeld: Ella is stouter, want zij deed bewust iets wat niet mocht.

In het moreel relativisme begrijpt een kind ook het verschil tussen een regel **overtreden** en samen afspreken om **volgens andere regels** te spelen. Wie afspreekt dat je in het spel twee keer mag gooien, speelt niet vals.

Vraag 2 **In welk stadium van Piaget zit dit kind, denk je? Schrijf het stadium bij het voorbeeld, en leg daarna in één zin uit waarom.**

Kies uit: Beginnende samenwerking · Moreel realisme · Moreel relativisme

1. Lars (5) zegt: "Je mag nooit op het gras lopen, ook niet als de bal erop ligt. Dat heeft de juf gezegd."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

2. Noa (11) stelt voor om bij tikkertje een "veilige zone" te maken, en vraagt of iedereen akkoord is.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

3. Tim (6) vindt dat zijn zus die per ongeluk een hele fles melk omstootte, stouter is dan zijn broer die expres een beetje melk morste.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

4. Mohamed (8) roept: "Je mag niet over de lijn! Dat is de regel, dat weet iedereen!"

   Antwoord: _____ Waarom? _____

Kritiek op Piaget

De theorie van Piaget kreeg ook kritiek:

— Piaget vertrok van **spelregels**, zoals bij het knikkeren. Maar zegt dat echt iets over goed en kwaad? Vals spelen is niet hetzelfde als iemand pijn doen.

— Hij observeerde vooral **jongens**. Spelletjes met strikte regels kwamen bij de meisjes die hij zag minder voor.

— Recenter onderzoek toont dat kinderen **sneller** zijn dan Piaget dacht. Als je de verhaaltjes eenvoudiger maakt, bijvoorbeeld met tekeningen, letten ook kinderen van vier of vijf al op de **bedoeling**.

Vraag 3 **Bedenk zelf een verhaaltje in de stijl van Piaget, met twee kinderen. Het ene veroorzaakt veel schade met een goede bedoeling, het andere weinig schade met een slechte bedoeling. Wat zou een kind van vijf antwoorden, en wat een kind van elf?**

Les 2: Kohlberg en morele dilemma's

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen wat een moreel dilemma is
- ✓ De drie niveaus en zes fasen van Kohlberg noemen
- ✓ De fase van Kohlberg herkennen in een redenering

Wat denk jij?

Een man zit een gevangenisstraf van tien jaar uit voor een zwaar misdrijf. Na één jaar ontsnapt hij. Hij verhuist naar een andere stad, verandert zijn naam, en werkt negen jaar hard. Hij begint een eigen bakkerij, behandelt zijn personeel goed, en geeft elk jaar geld aan een opvang voor daklozen. Op een dag herkent een vroegere buurvrouw hem. Ze weet dat hij ontsnapt is.

Vraag 1 **Moet de buurvrouw hem aangeven bij de politie? Waarom wel, of waarom niet?**

Morele dilemma's

De Amerikaanse psycholoog **Lawrence Kohlberg** (1927–1987) bouwde verder op het werk van Piaget. Hij legde kinderen, jongeren en volwassenen morele dilemma's voor.

> **DEFINITIE**
> Een **moreel dilemma** is een situatie waarin je moet kiezen tussen twee dingen die allebei belangrijk zijn, zodat er geen keuze is die helemaal goed is.

Het bekendste is het **dilemma van Heinz**:

De vrouw van Heinz is ernstig ziek. Er bestaat een medicijn dat haar kan redden, maar de apotheker vraagt er tien keer meer voor dan het hem kost. Heinz leent overal geld, maar hij krijgt maar de helft bij elkaar. Hij vraagt de apotheker om het medicijn goedkoper te verkopen, of later te mogen betalen. De apotheker weigert. 's Nachts breekt Heinz in, en steelt het medicijn.

Had Heinz dat moeten doen? Waarom?

Kohlberg luisterde vooral naar het **waarom**. Zo vond hij drie niveaus, elk met twee fasen.

Drie niveaus, zes fasen

Niveau	Fase	Wat is goed?	Bij Heinz
Preconventionele moraal: tot ongeveer 10 jaar	1. **Straf vermijden**	Wat geen straf oplevert.	"Hij mag niet stelen, want dan gaat hij naar de gevangenis."
	2. **Beloning nastreven**	Wat jezelf iets oplevert. Voor wat, hoort wat.	"Hij moet het stelen: dan is zijn vrouw beter, en kan ze weer voor hem koken."
Conventionele moraal: ongeveer 10 tot 18 jaar	3. **Goedkeuring van anderen**	Wat anderen goed vinden: een goede zoon, een goede vriend zijn.	"Hij moet het stelen. Wat zouden de mensen denken als hij zijn vrouw laat sterven?"
	4. **Plicht en wet**	De regels en wetten van de samenleving, want anders wordt het chaos.	"Hij mag niet stelen. Als iedereen dat doet, werkt de samenleving niet meer."
Postconventionele moraal: vanaf ongeveer 18 jaar	5. **Het belang van de meerderheid**	Wetten zijn afspraken, in het belang van iedereen. Je kunt ze veranderen als ze onrechtvaardig zijn.	"Een leven is belangrijker dan de winst van een apotheker. De wet zou dat moeten toelaten."
	6. **Eigen principes**	Je geweten en universele principes, zoals rechtvaardigheid en menselijke waardigheid, ook tegen de wet in.	"Een mensenleven heeft meer waarde dan eigendom. Hij moet stelen, en daarna de straf aanvaarden."

Je ziet dat in elke fase zowel "ja" als "nee" kan. Het verschil zit in de **reden**.

In het conventioneel niveau herken je het **conformisme** uit hoofdstuk 1, en de peergroep: wat de groep goed vindt, is belangrijk.

Volgens Kohlberg doorloopt iedereen de fasen in dezelfde volgorde. Maar niet iedereen komt even ver: veel volwassenen blijven in fase 3 of 4, en fase 6 bereiken maar weinig mensen.

In de klas: stemmen over dilemma's

Open de peiling en typ de code die je op het scherm in de klas ziet. Je krijgt een dilemma: kies ja of nee, en de reden die het best past bij wat jij denkt. Niemand ziet wat jij kiest. Op het scherm zie je daarna hoe de klas stemde, en welke redenen de klas koos. Herken je de niveaus van Kohlberg?

Oefenen

Vraag 2 **Terug naar de ontsnapte gevangene. Welke fase van Kohlberg past bij deze redenering?**

Kies uit: Fase 1 · Fase 2 · Fase 3 · Fase 4 · Fase 5 · Fase 6

1. "Als de politie ontdekt dat ze het wist, wordt ze zelf opgepakt. Ze moet hem aangeven."

   Antwoord:

2. "Als ze hem aangeeft, krijgt ze misschien een beloning."

   Antwoord:

3. "Als ze hem aangeeft, zullen de buren haar een verantwoordelijke burger vinden."

   Antwoord:

4. "De samenleving verwacht dat iedereen zich aan de wet houdt. Ze moet hem aangeven."

   Antwoord:

5. "Straffen dient om de samenleving te beschermen. Hij is nu een goed mens: hem opsluiten helpt niemand."

   Antwoord:

6. "Het zou onrechtvaardig zijn om iemand die zijn leven zo veranderd heeft, op te sluiten. Haar geweten zegt: niet aangeven."

   Antwoord:

Vraag 3 **Wat zou jij doen in de plaats van de buurvrouw? Schrijf je redenering op, en zeg in welke fase van Kohlberg ze volgens jou past.**

Les 3: Kritiek en dilemma's in de klas

Wat moet je kunnen?

- ✓ Kritiek geven op de onderzoeksmethode en de inhoud van de theorie van Kohlberg
- ✓ Uitleggen hoe hetzelfde gedrag bij verschillende fasen kan horen
- ✓ Een moreel dilemma bespreken met argumenten

Wat denk jij?

Vraag 1 **Kohlberg vroeg mensen wat Heinz moet doen. Denk je dat mensen in zo'n interview altijd eerlijk zeggen wat ze zelf zouden doen? Waarom (niet)?**

Kritiek op Kohlberg

De theorie van Kohlberg is bekend en wordt veel gebruikt, maar ze kreeg ook kritiek.

Over de onderzoeksmethode

- Kohlberg gebruikte **interviews** (hoofdstuk 1). Daarbij is er een risico op **sociaal wenselijke** antwoorden: mensen zeggen wat goed klinkt.
- Hij vroeg wat iemand **zou doen** in een verzonnen situatie. Maar wat je zegt, is niet altijd wat je doet.
- Er is weinig bewijs dat **fase 6** echt bestaat: bijna niemand redeneert zo. Kohlberg liet de fase later zelf vallen bij het scoren van zijn interviews.

Over de inhoud

- De theorie is te **rationeel**: ze gaat over redeneren, en vergeet **emoties** zoals medelijden, schuld of liefde. Toch spelen die een grote rol als we beslissen wat goed is.
- Volgens Kohlberg doorloopt iedereen de fasen in een **vaste volgorde**. Uit onderzoek blijkt dat dat niet altijd zo is: mensen redeneren soms in verschillende fasen, afhankelijk van de situatie.
- Kohlberg onderzocht eerst alleen **jongens** en mannen. De Amerikaanse psychologe **Carol Gilligan** vond dat hij daardoor een belangrijk deel van de moraal miste: zorg voor anderen en relaties, niet alleen rechtvaardigheid en regels.

— De theorie is vooral **westers**: ze ziet je eigen principes (fase 6) als het hoogste. In andere culturen wegen de familie of de gemeenschap soms zwaarder. Die kritiek ken je ook bij Erikson.

Vraag 2 **Gaat deze kritiek over de onderzoeksmethode, of over de inhoud van de theorie?**

Kies uit: Inhoud · Onderzoeksmethode

1. In een interview zeggen mensen wat goed klinkt.

   Antwoord: _____

2. De theorie vergeet de rol van emoties.

   Antwoord: _____

3. Er is weinig bewijs dat iemand echt in fase 6 redeneert.

   Antwoord: _____

4. Mensen doorlopen de fasen niet altijd in dezelfde volgorde.

   Antwoord: _____

5. Zorg voor anderen telt in de theorie minder dan rechtvaardigheid.

   Antwoord: _____

Hetzelfde gedrag, een andere fase

Bij Kohlberg telt niet wat je doet, maar waarom. Twee mensen kunnen hetzelfde doen, om heel verschillende redenen.

Vraag 3 **Nina vindt een portemonnee met 50 euro, en brengt hem terug naar de eigenaar. Welke fase van Kohlberg past bij haar reden? Schrijf de fase bij de reden, en leg daarna in één zin uit waarom.**

Kies uit: Fase 1 · Fase 2 · Fase 3 · Fase 4 · Fase 5

1. "Er hangen overal camera's. Als ik hem hou, word ik betrapt."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

2. "Misschien krijg ik een beloning als ik hem terugbreng."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

3. "Mijn ouders zouden trots op me zijn."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

4. "Gevonden voorwerpen moet je terugbrengen. Dat is de wet."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

5. "Ik wil zelf ook mijn portemonnee terugkrijgen als ik hem verlies. Als iedereen dat doet, is het beter voor iedereen."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

Dilemma's in de klas

Je beste vriend heeft een toets gemaakt met een spiekbriefje. De leerkracht merkt het niet, maar ziet dat een andere leerling dezelfde fouten heeft. Die leerling krijgt een nul, voor spieken, terwijl hij niets gedaan heeft.

Vraag 4 **Zeg je het tegen de leerkracht? Leg uit waarom, en zeg welke fase van Kohlberg bij jouw redenering past.**

_____

_____

_____

_____

_____

Les 4: Een test of een interview?

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen wanneer en waarom psychologische tests gebruikt worden
- ✓ Uitleggen wat een gestandaardiseerde, betrouwbare en valide test is
- ✓ Een moreel dilemma op een vaste manier afnemen, en de redenering bij een niveau van Kohlberg plaatsen

Wat denk jij?

Vraag 1 **Op Instagram doe je de test "Welk Disneyfiguur ben jij?" en je bent Elsa. Zegt dat iets over je persoonlijkheid? Waarom (niet)?**

De psychologische test

In hoofdstuk 1 leerde je dat een **psychologische test** een vragenlijst of opdracht is waarmee je een eigenschap van één persoon meet: intelligentie, persoonlijkheid, concentratie, leesvaardigheid.

Tests worden gebruikt bij **studiekeuze** (het CLB), bij **sollicitaties**, of om na te gaan of iemand een **leerstoornis** of een andere moeilijkheid heeft. Ze hebben een groot voordeel: in een uur weet je meer dan na weken observeren, en je kunt het resultaat **vergelijken** met dat van anderen.

Wat maakt een test goed?

Gestandaardiseerd	de test wordt altijd op dezelfde manier afgenomen, met dezelfde instructies, dezelfde tijd en dezelfde opdrachten. Daarvoor is er een **handleiding**.
Betrouwbaar	de test geeft hetzelfde resultaat als je hem herhaalt, of als iemand anders hem scoort. Een weegschaal die elke keer een ander gewicht toont, is niet betrouwbaar.
Valide	de test meet echt wat hij moet meten. Een rekentoets met heel moeilijke teksten meet ook je leesvaardigheid: hij is niet valide als rekentoets.

Normen	de score van één persoon wordt vergeleken met die van een grote groep van dezelfde leeftijd, in een **normtabel**. Zo weet je of een score hoog, gemiddeld of laag is.

Vraag 2 **Welk kenmerk van een goede test ontbreekt hier?**

Kies uit: Betrouwbaar · Gestandaardiseerd · Normen · Valide

1. De ene psycholoog leest de instructie voor, de andere laat het kind ze zelf lezen.

   Antwoord:

2. Een kind doet dezelfde concentratietest twee keer in één week, en krijgt een heel ander resultaat.

   Antwoord:

3. Een test voor "sociale vaardigheden" bestaat alleen uit vragen over je schoolresultaten.

   Antwoord:

4. Een kind van 8 haalt 32 punten, maar niemand weet of dat veel of weinig is voor een kind van 8.

   Antwoord:

Het interview van Kohlberg

Kohlberg (les 2) gebruikte geen vragenlijst, maar een **interview**. Toch werkte hij zoals bij een test: elk kind kreeg **dezelfde dilemma's**, met **dezelfde vragen**, en de antwoorden werden gescoord met een **handleiding**. Zo'n interview met vaste vragen heet een **gestructureerd interview**.

Is zijn methode betrouwbaar? Dat kun je nagaan: laat twee onderzoekers dezelfde antwoorden scoren. Komen ze bij hetzelfde niveau uit? En valide? Daarover ging de kritiek in les 3: meet hij wat mensen **doen**, of alleen wat ze **zeggen**?

Vraag 3 **Waarom is het belangrijk dat elk kind dezelfde vragen krijgt, in dezelfde volgorde?**

Onderzoeksopdracht: Heinz bij een kind en een volwassene

Werkt de theorie van Kohlberg in het echt? Je legt het dilemma van Heinz voor aan **een kind van 8 tot 12 jaar** (een broer, zus, neef of nicht) en aan **een volwassene**.

1. **Toestemming**: vraag of ze willen meedoen, en bij een kind ook de ouders. Je noteert geen achternamen, alleen de voornaam (of "kind" en "volwassene") en de leeftijd.
2. **Afnemen**: lees het dilemma van Heinz voor uit les 2, letterlijk. Stel daarna altijd deze vragen, in deze volgorde:
    1. Moet Heinz het medicijn stelen? Waarom (niet)?
    2. Als het niet zijn vrouw was, maar een vreemde: moet hij het dan stelen? Waarom (niet)?
    3. Is het belangrijk om de wet altijd te volgen? Waarom (niet)?
    4. Wat zou de rechter moeten doen als Heinz betrapt wordt? Waarom? Geef geen eigen mening, en help niet. Je mag alleen vragen: "Kun je dat uitleggen?"
3. **Noteren**: schrijf de antwoorden zo letterlijk mogelijk op, of neem ze op met toestemming.
4. **Scoren**: bepaal bij elk antwoord het niveau van Kohlberg (preconventioneel, conventioneel, postconventioneel). Laat daarna een klasgenoot jouw antwoorden ook scoren, zonder jouw score te zien. Kwamen jullie bij hetzelfde niveau uit?
5. **Verslag** (één à twee pagina's): de antwoorden, je score met uitleg, een vergelijking tussen het kind en de volwassene, en een besluit: klopt wat Kohlberg zegt? Was jullie scoring **betrouwbaar**?

De opdracht staat ook bij de **taken** op de hoofdstukpagina: een versie om in te typen, en een versie om af te drukken.

Je wordt beoordeeld op (15 punten)	
Afname	Toestemming, vaste vragen in de juiste volgorde, antwoorden letterlijk genoteerd
Scoring	Een niveau per antwoord, met uitleg, en vergeleken met een klasgenoot
Vergelijking	Verschillen en gelijkenissen tussen kind en volwassene, met de theorie van Kohlberg
Besluit	Een antwoord op de vraag of Kohlberg klopt, en een reflectie over de betrouwbaarheid

Vaktermen

Betrouwbaar

Een test is betrouwbaar als hij hetzelfde resultaat geeft bij een herhaling of bij een andere beoordelaar.

Conventionele moraal

Het tweede niveau van Kohlberg: goed is wat anderen goedkeuren (fase 3) of wat de wet en de plicht vragen (fase 4).

Gestandaardiseerd

Een test is gestandaardiseerd als hij altijd op dezelfde manier wordt afgenomen en gescoord.

Moreel dilemma

Een situatie waarin je moet kiezen tussen twee dingen die allebei belangrijk zijn, zodat geen keuze helemaal goed is.

Moreel realisme

Het stadium van Piaget (4 tot 7 jaar) waarin regels vastliggen en een kind gedrag beoordeelt op de gevolgen.

Moreel relativisme

Het stadium van Piaget (vanaf 10 à 12 jaar) waarin regels afspraken zijn en een kind gedrag beoordeelt op de bedoeling.

Postconventionele moraal

Het derde niveau van Kohlberg: goed is wat in het belang van iedereen is (fase 5) of wat je eigen principes zeggen (fase 6).

Preconventionele moraal

Het eerste niveau van Kohlberg: goed is wat straf vermijdt (fase 1) of jezelf iets oplevert (fase 2).

Valide

Een test is valide als hij echt meet wat hij moet meten.